

NÄRINGSLIVET OCH KRISEN

*Av verkställande direktören i Sveriges Industrieförbund, handelsrådet
VILHELM LUNDVIK, Stockholm*

UNDER de prövningar, som vårt folk genomgått det senaste året, har den insikten vuxit sig stark, att vi icke ha råd att splittra våra andliga och materiella krafter. Enighet har vuxit fram om de väsentliga målen för svensk politik: en fast vilja att bevara vår självständighet, att strikt upprätthålla vår neutralitet, att trygga folkförsörjningen och nu på sistone också att med alla medel bekämpa en hotande arbetslöshetskris. Denna känsla av att tiden kräver icke polemik utan positiv medverkan, icke negativ kritik utan konkreta förslag har på det politiska planet manifesterat sig i de stora partiernas samarbete. Motsvarigheter härtill, kanske mindre beaktade, men i realiteten lika betydelsefulla, förefinnas även på andra områden av svenskt samhällsliv. Det må här vara tillfyllest att erinra om den pacifiering av arbetsmarknaden, som kom till stånd genom den stora löneuppgörelsen i fjol höst. Denna må, och icke utan fog, klandras ur vissa synpunkter, den bär som alla kristidsfenomen improvisationens kännemärke och såsom varje kompromisslösning skjuter den principerna åsido och ger ingendera parten, vad den anser vara full rättvisa. Men de som endast vilja se felen böra något begrunda, vad det betydde för vårt folks moraliska och materiella styrka, att vi under de ödesdigra månaderna under det rysk-finska kriget här hemma åtnjöto en på frivillighetens väg vunnen arbetsfred.

Från samma tid kan jag peka på ett annat exempel. I medio av december månad framförde Landsorganisationen och Sveriges Industrieförbund en gemensam vädjan till regeringen om vidtagande av omedelbara och omfattande åtgärder för att den svenska industrien måtte sättas i stånd att fullgöra de uppgifter, som påkallades av den inträdda försämringen i det militärpolitiska

läget och den befarade tillväxten av de försörjningspolitiska svårigheterna. De båda organisationerna riktade denna appell i fullt medvetande om de offer, både av ekonomisk art och i form av eftergifter i fråga om hävdvunna friheter, som dess hörsammande kunde komma att innebära för sammanslutningarnas medlemmar.

Mycket talar också för att samma strävan att överbrygga principiella meningsskiljaktigheter och komma fram till en samförståndslösning av mötande praktiska spørsmål i stigande utsträckning kommer att präglå förhållandet mellan statsmakterna och det enskilda näringslivet samt dess organisationer. Frågan om denna samverkan är icke ny. Förhållandet mellan stat och näringsliv har i själva verket alltsedan den bestående ekonomiska ordningen i grunden skakades genom det förra världskriget konstituerat ett viktigt och omstritt problemkomplex. Det aktualiserades i vårt land genom ett par mycket uppmärksammade anföranden av finansministern under hösten 1938, vilka sedermera ledde till att förhandlingar under försommaren 1939 upptogs mellan representanter för regeringen och industrien, varvid utgångspunkten var det för alla gemensamma intresset att höja näringslivets effektivitet. Huvudsyftet med dessa förhandlingar, vilka avbrötos genom krigsutbrottet, konkretiserades till en undersökning av möjligheterna för en vidgad och mera effektiv företagsamhet.

Som en förutsättning för dessa överläggningar uttalades från regeringens sida, att principdiskussioner för eller mot socialisering borde lämnas utanför programmet. Häremot gjordes ingen invändning från industriens representanter. Det gällde ju att i samförstånd söka lösningen av praktiska problem, icke att diskutera skilda politiska och teoretiska åskådningar, som svårligen kunna överbryggas.

När finansministern i ett uppmärksammat tal i begynnelsen av den nu pågående valrörelsen ånyo tar upp temat om ett fördomsfritt samarbete på den ekonomiska politikens område mellan skilda intressegrupper, sker det från liknande utgångspunkter: »En hel del motsättningar av principiell art är man säkerligen på olika håll beredd att skjuta åt sidan under hänvisning till det rent extraordinära läge, vari vårt näringsliv befinner sig. Man kan visserligen» — fortsätter finansministern — »från ena sidan varna mot samhällsätgärder, som för dagen synas önsk-

värda, men som kunna lägga hinder i vägen för att efter krisen vända tillbaka till vad man anser vara det normala. Det är en sak, som låter höra sig i en teoretisk diskussion. Men den kan säkerligen icke spela någon större roll vid praktiska avgöranden av enskilda fall, där obestämda farhågor för en oviss framtid inte kunna hindra åtgärder, som nu synas vara de bästa. Å andra sidan kan man också förutsätta, att de som starkast bruka betona fördelarna av gemensam eller socialiserad hushållning i olika former icke söka pressa fram lösningar av dessa slag, när omständigheterna i det konkreta fallet icke ge anvisningar därom.» Finansministern drar härav den slutsatsen, att det finns mycket som tyder på, att man i nuvarande läge skall ha lättare att nå relativt stor enighet om de nödvändigaste åtgärderna än vad fallet var under den svåra depressionen i början av 30-talet med dess hetsiga strider om den riktiga krispolitiken.

Iakttagelsen är säkerligen riktig, och man kan måhända tillägga, att det icke endast är det exceptionella läget av i dag, som skapat förutsättningar för en mera nyanserad bedömning av den ekonomiska politikens medel. Sedan de stundom bittra striderna om 1933 års politik kulminerat vid det förra andrakammarvalet har otvivelaktigt en utjämning av meningsskiljaktigheterna ägt rum. De båda, mot varandra stående riktningarna ha gjort ömsesidiga betydelsefulla medgivanden, och den uppfattning, som numera torde få anses förhärskande, icke blott inom en begränsad krets av fackmän utan även den allmänna opinionen, följer en förmedlande linje, karakteriserad av en strävan att vid bedömandet av krispolitikens verkningar mot varandra väga vad å ena sidan utgör resultatet av de ekonomiska krafternas självverkan och å andra sidan konsekvenserna av medvetna ingripanden på det ekonomiska, sociala och finansiella området.

Å andra sidan är det uppenbart, att det nuvarande läget förete allt för stora avvikelser från lågkonjunkturen i början av förra decenniet för att man skall vara berättigad att ur de då vunna erfarenheterna hämta mer än ett begränsat stöd för bemästrandet av dagens uppgifter. Detta understrykes också i flera uttalanden i årets valrörelse. Huvuduppgiften blir nu, yttrade exempelvis handelsministern i ett anförande den 25 augusti, att utnyttja produktionskrafterna så att bristerna i folkhushållets oundgängliga konsumtionsbehov fyllas eller att öka vår export. Detta blir tillika enligt hans uppfattning den första försvars-

linjen mot massarbetslösheten. Först i andra hand komma de statliga beställningarna och investeringsuppgifterna. Samma tankegång återfinnes i den allmänna översikt, som inleder proposition n:r 1 till årets urtima riksdag med dess betonande av det principiella önskemålet att så nära som möjligt koordinera folkförsörjningspolitiken med det arbetsanskaffningsprogram, som nu måste uppläggas.

Denna nya problemställning innebär, att väsentligt större krav komma att ställas på det enskilda näringslivet än vad fallet är vid en konjunkturstödjande politik, som endast litar till en omfattande investeringsverksamhet i det allmännas regi. Den senare uppgiften kan i princip lösas av staten, om blott skattedragare och långgivare förmå satsa de därför erforderliga finansiella medlen. Staten uppträder i detta fall allenast såsom beställare. Den låter sina vederbörande organ spela den roll av riksbyggmästare, som vi känna från så många tidigare epoker både i vårt eget lands och andra länders historia, men den påverkar icke och vädjar icke i djupare mening till det nyskapande initiativet inom näringslivet. Dagens uppgift är däremot av en helt annan och vida mera komplicerad art. Den innebär ett krav på aktivisering i främsta rummet icke av investeringsverksamheten, utan av framställningen av direkt konsumtionsfärdiga produkter för den allmänna marknaden. Detta är en uppgift, som kräver helt andra — jag tvekar knappast att säga större eller mera kvalificerade — förutsättningar än planläggandet av ett program för offentliga arbeten. Vad som här möter är i stället den typiska företagaruppgiften: att utvärdera marknads behov och absorptionsförmåga, att avväga det otal faktorer i övrigt, vilka till synes te sig såsom en samling imponderabilia, och att anpassa produktionen därefter. I medvetandet om de begränsade möjligheter, som på detta fält står den statliga administrationen till förfogande, ha från flera av samlingsregeringens representanter önskemål uttalats om näringslivets medverkan. »Läget ropar efter en aktiv och konstruktiv ekonomisk anpassningspolitik», framhåller handelsministern. »Statens uppgifter måste i detta läge visserligen ökas, men staten inbjuder näringsorganisationerna till egna initiativ och egna krafttag.» Även ecklesiastik- och finansministrarna ha förklarat sig räkna på samarbete med näringslivets organisationer. Och statsrådet Bagge tillägger, att inom den allmänna ramen för produktionens ordnande skall ett

betydande och växande utrymme tillkomma det enskilda initiativet och den enskilda handlingskraften.

En uppmaning till initiativ har sålunda framförts, och den riktar sig dels till de enskilda företagen såsom sådana, dels till deras organisationer. Från bådadera måste svaret bli i princip tillmötesgående, ty det varom här är fråga, nämligen en effektivisering och utbyggnad av produktionen, är icke blott ett samhällsintresse utan det är också i eminent grad ett företagarintresse. Det är emellertid uppenbart, att företagen ha berättigade anspråk på att erhålla en något konkretare kännedom än som hittills kunnat bjudas dem angående de förutsättningar, under vilka de väntas skola göra sina insatser. På denna punkt torde tarvas klarlägganden i åtskilliga avseenden.

Ekonomisk verksamhet i det fria företagandets form är alltid förbunden med risker. Risktagandets ena sida är vinstchansen, dess andra förlustmöjligheten. När den ekonomiska politiken syftar till att sporra företagen till större prestation måste den se och erkänna bådadera. Sker så, kan detta icke undgå att öva inflytande exempelvis på den statliga finanspolitiken. Under det hittillsvarande skedet av stormaktskriget torde det främsta målet för den svenska finanspolitiken ha varit upprätthållandet av penningvärdet. Konsekvent tillämpade måste emellertid de principer, som nu antytts såsom de bärande i den nya ekonomiska politiken, leda till att produktionens upprätthållande blir ett mål, sidordnat med det penningpolitiska. Äro statsmakterna villiga att deklarerera denna norm? En antydan om att de icke stå främmande för denna tankegång återfinnes i varje fall i finansministerns förut åberopade tal, däri han förklarar, »att det nödvändigaste ändå är att hålla produktionen i gång. Har allting blivit gjort som kan göras för att välja ut den nyttigaste produktionen få vi godta den prisnivå som blir resultatet av alla de samverkande faktorerna.»

I nära sammanhang med den statliga finanspolitiken står i flera hänseenden frågan om det enskilda företagens möjligheter att i rådande läge bevara en sund finansiell struktur. Av denna möjlighet beror i väsentlig utsträckning företagens förmåga och villighet att bära de risker, som äro förbundna med upptagandet av nya tillverkningar, vidtagande av rationaliseringsåtgärder eller utbyggande av anläggningarna. Icke utan fog läser man kunna hävda, att en av anledningarna till att 1930-

talets kris hade så förhållandevis lindrigt förlopp i vårt land är att söka i företagens jämförelsevis konsoliderade ställning, vilken möjliggjorde en omfattande investeringsverksamhet. När det gäller att bedöma utvecklingstendensen i förevarande hänseende för den närmaste framtiden, har man att uppmärksamma ett flertal, delvis varandra motverkande faktorer. Redan vidtagna skärpningar i skattetrycket, företagens deltagande i försvarslånet samt stegringen i deras rörliga och fasta kostnader äro i och för sig ägnade att ogynnsamt påverka likviditeten och reservbildningen; å andra sidan innebär utförsäljandet av lager, vilka merendels upptagits till låga värden, frigörandet av förut bundna medel, i den mån möjligheterna att förnya dessa lager äro stängda eller starkt begränsade. Av avgörande betydelse för resultatet av strävandena att få till stånd ny företagsamhet och nya tillverkningar blir vid sådant förhållande främst utformningen av krigskonjunkturskatten och de normer, som komma att tillämpas vid den statliga prisövervakningen. I sistnämnda hänseende torde exempelvis i längden icke kunna upprätthållas den ståndpunkten, att ersättning för ökade fasta kostnader överhuvud taget icke skall medgivas. Vid tillkomsten av prisregleringslagen torde ock ha förutsatts, att denna princip, vilken till en tid kunde anses försvarlig, efter hand och särskilt i den mån behovet av ersättningsanskaffningar av inventarier begynte göra sig gällande, skall undergå uppmjukning.

Såvitt gäller skapandet av rena surrogatindustrier, vilkas livslängd måste antagas komma att bli kortvarig, kan uppenbarligen endast undantagsvis förutsättas, att enskilda företag skola engagera sig, om icke staten genom lämpligt avpassade garantier mildrar de ekonomiska riskerna. Frågan om villkoren för upptagandet av sådan ersättningsproduktion torde i de allra flesta fall komma att avgöras in casu. Detta utesluter emellertid icke, att ett betydande intresse borde kunna påräknas både från statsmakternas och det enskilda näringslivets sida för att vissa normer och principer för statens medverkan utformas, fastslås och följas. På detta område synes en betydelsefull uppgift föreligga för en förtroendefull samverkan mellan statsmakterna och näringslivets organisationer.

Annorlunda förhåller det sig i fråga om upptagande av tillverkning utav ersättningsprodukter för mindre nödvändiga importvaror eller beträffande igångsättande av ny produktion i

övrigt. Härvidlag måste väsentligen litas till den privata företagsamhetens spontana initiativ, som kan förutsättas finnas för handen, i den mån det icke stäckes av en produktionshämmande finans- och prispolitik. De enskilda företagarnas personliga insatser måste, liksom tillförne, förbli kärnan i det svenska produktionslivet. De komma ock förvisso att bedrivas icke mindre målmedvetet och, må man hoppas, med icke mindre framgång än hittills. Men det ligger i sakens natur, att detta trägna, mödosamma och mången gång också kostsamma arbete måste försiggå i det tysta, utan tanke på att resultaten skola utbasuneras på torgen.

De betydande svårigheter, som möta det enskilda företaget, när det gäller att bilda sig en uppfattning om marknadsläget, böra icke förbises. Många hållpunkter, som förut stått till buds, ha numera bortfallit. En sådan utgjordes exempelvis av den detaljerade månadsstatistik över handeln, som kommerskollegium tidigare publicerade men som numera på grund av de skärpta sekretessbestämmelserna indragits. Denna och liknande sidor av den marknadsobserverande verksamheten torde emellertid i viss mån kunna skötas av näringslivets centrala organ i samverkan med vederbörande statliga institutioner.

Av vad nu antytts torde framgå, att samverkan mellan stat och näringsliv till lösande av den rådande krisens sociala och ekonomiska problem blir en fråga om vardagens arbete vida mer än om tillfälliga sammanträffanden vid konferens- och förhandlingsbord. Den grundläggande förutsättningen för denna samverkan blir, att staten och näringslivet förtroendefullt söka att i de konkreta fallen finna problemens praktiska lösning.

Härvid torde omfattande och betydelsefulla uppgifter komma att åvila industriens sammanslutningar. För att de skola kunna fylla dessa uppgifter, torde på sina håll organisatoriska anpassningsåtgärder böra vidtagas i syfte att stärka de förhandenvarande organens ställning. Denna fråga är för närvarande under överbäggande i vederbörande instanser, och det är att hoppas, att den skall vinna en positiv lösning. På ett speciellt område, nämligen när det gäller tillvaratagandet av gemensamma intressen i samband med handelsförhandlingar med främmande makter, ha betydelsefulla framsteg redan vunnits på det organisatoriska planet. Det synes ligga i sakens natur att under rådande förhållanden frågan om samverkan både företagarna sins-

emellan och med statsmakterna blir av särskild vikt, när det gäller tillvaratagandet av föreliggande exportmöjligheter. Men det ämne, som här antydes, är av den räckvidd, att det förtjänar sitt särskilda studium.

Även i andra än nu antydda avseenden ligger det makt uppå att främja förbindelserna mellan olika led av näringslivets egna organisationer och företagsformer; steg i sådan riktning ha redan tagits. En företagargrupp, som drabbats hårt av handelsavspärrningen, av värnpliktsinkallelserna och av det skärpta läget på kapitalmarknaden är småindustrien. Dess speciella förhållanden ha icke gjort den särskilt lämpad för att erhålla den kompensation för förlorade arbetstillfällen, som betydande grenar av den större industrien i icke oväsentlig grad kommit i åtnjutande av i form av statliga beställningar för försvarets räkning. Inför den kris, som till följd härav hotar den smärre industriella företagsamheten i vårt land, har den större industrien icke kunnat stå likgiltig. Initiativ ha därför från dess sida genom Sveriges Industriförbund utgått till ett intimare samarbete med företrädare för småindustriens intressen. Detta samarbete, som man hoppas skall kunna utvidgas syftar i första hand till att i högre grad än hittills tillföra de mindre företagen underleveranser till storindustrien.

Ett annat utslag av kollektivt initiativ från industriens sida föreligger i den kampanj för ett rationellare utnyttjande av våra knappa bränsletillgångar, vilken startades av Sveriges Industriförbund och Svenska Teknologföreningen i medio av juli och som alltjämt pågår.

Att vara, icke att synas, kan förvisso angivas som den svenska företagsamhetens motto. Detta gäller i synnerhet företagarens insats i samhällsarbetet. Hans gärning har alltid inneburit och kommer i dessa tider, då den största uppmärksamhet måste ägnas det planmässiga samordnandet av mänsklig arbetskraft, råvaror och maskiner, att i stigande utsträckning vara liktydig med ett koordinerande av allmänna och privata intressen. Den motsättning, som man så ofta hört talas om mellan dessa olika slag av intressen, är, när uppgiften ligger i en framsynt företagares händer, mången gång mera skenbar än verklig. De centrala problemen för företagaren äro tillika centrala problem i samhälls-ekonomien. Ett oräntabelt företag betyder sålunda icke blott en privatekonomisk förlust utan även en minskning av nationalför-

mögenheten. Närmare besett är företagarens arbete i företagets tjänst tillika i stor utsträckning ett arbete i samhällets. Att även därutöver en känsla av djupt ansvar gentemot det allmänna besjälar den svenska företagarkvärlden, kan det måhända synas onödigt understryka efter de bevis på solidaritet, denna givit i skilda sammanhang och icke minst under nu rådande kristid. Denna ansvarskänsla är tillika en borgen för att svensk företagsamhet kommer att göra allt för att lösa de svåra, av krigsläget betingade problemen och de icke lättare eller mindre betydelsefulla uppgifter, som föreligga vid övergången från freds- till krigshushållning.
